

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Araştırma Makalesi • Research Article

AYDINLANMA VE MODERNLEŞME DÜŞÜNCESİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

A CRITICAL ASSESSMENT OF ENLIGHTENMENT AND MODERNIZATION THOUGHT

Sabahattin RECEPOĞLU *

Özet: Toplumların tarihsel gelişim sürecinde temel bir kavram olarak göze çarpan Aydınlanma, dünyanın gizli kalmış yanlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan düşünce ve davranış dünyasını etkileyen sistemi ile yaşama yön vermiştir. Örnek olarak aydınlanmanın ilk dönemlerinde doğa olayları karşısında açıklama yapan mitler kendi dönemine göre aydınlanma düşüncesini ifade ederken, yaşanan tarihsel olaylar ve dinlerin insanoğlunun hayatına girmesi farklı bir kırılma noktasını meydana getirdi. Artık geçmişte açıklanan aynı olay ya da olgular kutsal kitaplar aracılığı ile tanrı ya da tanrılara atıf yapmaması diyalektik aklın bir sonucu olarak aydınlanmada karşılık bulmuştur. Yaşanılan bu durum mitsel açıklamaları “geri” ve “akıl dışı” olarak nitelendirilirken dinsel açıklamalar “toplumsal koşullara en uygun” duruma gelmiştir.

Modernite, ilke olarak belirlediği akılcılaştırma yaklaşımını üretim, yönetim, devlet ve hukuk alanındaki yapıları dönüştürmekte bulur. Modernite kendisinden önceki geleneksel yapıda karar verici konumunda olan hükümdarların keyfiliğini ve otoritesini kabul etmez. Üretim düzenini belirleyen yerel yapıları ve mesleki yapılaşmalarda söz hakkı alan örf ve adetleri dışlar çünkü bu sistem akılcılaştırma temelli olan modernizmin yaklaşımıyla uyumsuz. Modernist düşünce, insanüstü inançlara, akıl ile bağdaşmayan eski yapıların varlığına ve hükmetme biçimlerini reddeder. Ulusal kimlik temelli bir aklın keşfettiği ve o aklından bağlı olduğu bir yönetim sisteminin gerekliliği üzerinden bir dünya tasavvuru ortaya koyar. Toplumsal sistemin işleyişinde akıl ve doğa arasında keşfedilen yasaların hâkimiyetini ön plana çıkarır. Doğal yasalara uygun olarak işleyen bir toplumsal yapı doğru olan bir yapı olarak değerlendirilir.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Modernite, Modernizm, Modernleşme, Toplum

Abstract: The concept of Enlightenment, which stands out as a fundamental concept in the historical development process of societies, has given direction to life with its system affecting the world of thought and behavior, aiming to reveal the hidden aspects of the world. For example, in the early periods of the Enlightenment, myths that explained natural events expressed the idea of Enlightenment according to their time, while the historical events experienced and the entry of religions into the lives of human beings created a different breaking point. The fact that the same events or facts explained in the past could no longer be attributed to god or gods through holy books found a response in the Enlightenment as a result of dialectical reason. While this situation experienced was described (perceived as such) as “backward” and “irrational,” religious explanations became “the most suitable for social conditions!”

Modernism finds the rationalization approach, which it determined as a principle, in transforming the structures in the fields of production, management, state, and law. Modernism does not accept the arbitrariness and authority of the rulers who were in the decision-making position in the traditional structure before it. It excludes the local structures that determine the production order and the customs and traditions

* Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-7134-0534 s.recepoglu@alparslan.edu.tr

Geliş/Received: 16 Mayıs 2025

Kabul/Accepted: 29 Haziran 2025

Yayın/Published: 30 Haziran 2025

that have a say in professional structures because this system is incompatible with the approach of modernism, which is based on rationalization. Modernist thought rejects superhuman beliefs, the existence of old structures that are incompatible with reason, and the forms of ruling. It presents a world vision based on the necessity of a management system that the nation discovers and is dependent on reason. It emphasizes the dominance of the laws discovered between reason and nature in the functioning of the social system. A social structure that operates in accordance with natural laws is evaluated as a correct structure.

Keywords: Enlightenment, Modernity, Modernism, Modernization, Society

Giriş

Toplumların tarihsel gelişim sürecinde temel bir kavram olarak göze çarpan Aydınlanma kavramı, dünyanın gizli kalmış yanlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan düşünce ve davranış dünyasını etkileyen sistemi ile yaşama yön vermiştir. Aydınlanma ile başlayan uzun bir yolculukta toplumların değişimi ve gelişimi farklı şekillerde olmuştur. Bu süreci birçok farklı şekilde ele alan düşünürler farklı bakış açısı sunmuştur. Eskinin yerine ikam edilen düşünsel ve kültürel kodlar, toplumsal yapıyı oluşturan bölümlere etkisi eskiyi kaldırabildiği kadar olmuştur. Yeryüzünden Tanrı ve ona ait olan şeyleri kaldıran insan yine kaldırdığı şeyleri kullanmak zorunda kalmıştır. Aydınlanma düşüncesinin geçmişi, şimdiye ve geleceğe yönelik bakış açısını yakalamanın kendisi eski ile yeni arasındaki farkın ortaya çıkmasına bağlıdır.

Örnek olarak aydınlanmanın ilk dönemlerinde doğa olayları karşısında açıklama yapan mitler kendi dönemine göre aydınlanma düşüncesini ifade ederken, yaşanan tarihsel olaylar ve dinlerin insanoğlunun hayatına girmesi farklı bir kırılma noktasını meydana getirdi. Artık geçmişte açıklanan aynı olay ya da olgular kutsal kitaplar aracılığı ile tanrı ya da tanrılara atıf yapmaması diyalektik aklın bir sonucu olarak aydınlanmada karşılık buldu. Bu durumda mitsel açıklamalar “geri” ve “akıl dışı” olarak nitelendirilirken dinsel açıklamalar “toplumsal koşullara en uygun!” duruma gelmiştir (Yeşilbağ, 2006: 2). Orta çağ döneminin toplumsal yapı üzerindeki karanlık etkisine karşı meydana gelen bir gelişmedir. Özellikle coğrafi keşifler ve bilimsel anlamda yapılan icatlar ile karanlık dönem denilen orta çağ inanış sisteminin yıkılmasına neden olmuştur. 15. yüzyıldan sonra meydana gelen kopuş Reform ve Rönesans’a giden yolu açmıştır.

Aydınlanma, toplumsal yapının önemli bir yapı taşı olan inanç sisteminde meydana gelen bozulmalara karşı protesto hareketlerin merkezinde yer almasının yanında dinde yenileşmeyi savunan Protestanlık akımına ev sahipliği yapmıştır. Gündemi önemli ölçüde değiştiren bu yenileşme hareketi başarılı oldu. Bu başarı dinsel yapının toplum üzerindeki etkisini azaltmış ve yenileşmeyi beraberinde getirmiştir. Rönesans çağında insanların dinsel yapılar tarafından şekillenmesine karşıt yeni fikirler kendisini göstermeye başlamıştır. Rönesans dönemindeki eserlerin düşün hayatına girmesiyle birlikte insan denilen varlığın manevi yönüne ilave olarak maddi boyutu da ele alınmaya başladı. Orta çağın maneviyatçı zihniyetine karşı bir yeni alan açan bu dönem insanlığın ilerlemesine zemin hazırlamıştır. Özellikle 15. yüzyıldan sonra yaşanan devrimsel gelişmeler insanların geçmişin karanlık çağından aydınlığa ilerlemesinin yolunu göstermiştir (Çiğdem, 2012: 66-70).

Modern devlet anlayışının ortaya çıkmasında aydınlanma hareketinin gelişmesi Orta çağ toplumunda hâkim olan sistemin etkisinin azalmasıyla gelişmiştir. Bu azalış beraberinde modern yapılara doğru gelişen bir devlet yapısı oluşmuş ve modern toplumların egemen unsuru olan modern devlet anlayışı yerleşmiştir. Feodalitenin güç kaybını yaşadığı dönemin iktisadi yapısında değişim ile geniş pazarları gündeme getirmiştir. Pazar yapısında meydana gelene gelişme ortak bir dilin gelişmesine neden olmasıyla birlikte egemenlik alanını uluslaşma olgusuna bırakmıştır. Feodal ekonomik sistem pazar ekonomisi ile son bulurken, merkezi otoritenin egemenlik sağlayabileceği geniş bir pazarın kontrolü ve denetimi gereksinim olarak kendisini göstermiştir. Geleneksel tarım ekonomik sisteminin temelini oluşturan değiş- tokuş trampa sisteminin yerini daha geniş ve büyük ölçekli açık piyasa olgusu ile birlikte para sistemi satın almanın merkezi konumuna geçmiştir (Bozkurt, 2014: 5). Merkezi devlet sistemine geçişi gerekli kılan etkenlerden

biri de paranın basımı ve bu paranın pazarda geçerliliğinin oluşturulmasıdır. Bugün modern devlet olgusunun önemli iki saçı ayağını oluşturan pazar ve piyasa ekonomisi, ilerleme kaydeden insanlık tarihinde önemli bir gelişme sürecini inşa etmiştir. Bütün Avrupa’da etkisini gösteren Rönesans on altıncı yüzyılda İtalya’da ortaya çıkmıştır (Aslan, 2011: 16).

Modern Avrupa’nın yaratıcı olan Rönesans hareketi gücünü insanın ve doğanın yorumlanmasında dinsel düşüncenin terk edilmesine dayanmaktadır. Bilhassa Rönesans ve reform hareketleri kilisenin toplumdaki itibarının sarsılmasından sonra modern toplumun gelişim sürecine girmiştir. Eğitimde dini dogmaların kaldırılması ve laik sistemin yeni kuşaklar yetiştirmesi yeni laik toplumların inşasına neden olmuştur. Eğitim başta olmak üzere toplumsal yapılarda meydana gelen bu gelişmeler yeni devlet biçimlerini ve anlayışlarının oluşmasını gündeme getirmiştir. Modern toplumların ve devletlerin oluşturulması sürecine öncülük eden insan aklı, doğa karşısındaki başarısından kaynaklı değişimi ve gelişimi tetiklemiştir. Fransız devrimine öncülük eden Fransız aydınlanmacıları, devriminin Fransa’daki aktörleri olmuştur. Daha sonra bu devrim kendi dinamikleri doğrultusunda diğer Avrupa ülkelerine örnek teşkil ederek devrimin yaygınlığını artırmıştır. Bu aydınlanmanın temel etkeni Fransız devrimidir. Gerçekleşen bu devrim, Avrupa ülkelerinden bütün dünyaya yayılan aydınlanmanın öncüsü durumundadır. Fransız devrimi modern toplum yapısı inşa etmek ve dogmatik din yapısından kurtulmak isteyen bütün ülkeler için rol model olmuştur (Araştırma Serisi No:177, 2012: 2).

Hristiyanlığa karşı yoğun ve radikal eleştirilerin olduğu, kilisenin, din adamlarının, dinsel erkin ve her şeyin deneyin rehberliğindeki aklın süzgecinden geçirildiği/eleştirildiği yüzyıldaki aydınlanma din ve dinsel kültürle ve bunlardan kaynaklanan boş inançlarla savaşım olarak görülmektedir. Başka bir deyişle Aydınlanma, 18. yüzyılda var olan totaliterliğe, kastçı feodal toplum düzeneğine, baskıcı dinsel dünya görüşüne karşı yeni olgunlaşmakta/şekillenmekte olan burjuvazinin yönettiği bir özgürleşim hareketidir. Dolayısıyla aydınlanma, “Aydınlanmanın Diyalektiği”nde de söylendiği gibi aklın “kendisinin efendisi olma” yani insanın aklını kullanarak doğayı ve türdeşlerini tahakküm altına alma amacını gütmüştür (Yeşilbağ, 2006: 2).

Aydınlanma, bir ütopya olarak insanın özgürleşmesi ve yüceltilmesi amacını gütmektedir. Çünkü Aydınlanma, apriori metafizik açıklamaların etkin olduğu feodal dönem ve bu dönemin önemli özelliği olan bireyin aklın temel özelliklerini kullanmaktan yoksunluğuna ve bireysel iradenin özgürleşmemesine göndermede bulunur. Bunun içindir ki Kant, Aydınlanmayı akıl ile bağdaştırarak insanın akılsız bir varlık olmadığını ancak aklına başkalarının kılavuzluk ettiğini ve bu kılavuzluğun aklın temel işlevini geçersiz kıldığından ifade eder. Kant, insanın kendi aklını kullanmayışını ergin olmama durumu ile açıklamaktadır. Bundan dolayı bu ergin olmayışa insanın yaptığı hata ile bu yanılsamayı yaşadığını ifade eder. Bunun nedeni olarak herhangi bir yardım almaksızın ve rehberliğe ihtiyaç hissetmeksizin insanın aklını kullanma dirayetini ve cesaretini göstermemesi olarak ele almaktadır. Bu durum karşısında aydınlanmanın insana sağladığı en büyük hizmet aklını kullanma beceresini ve cesaretini vermesidir (Kant, 1984: 36).

Kant’a göre Aydınlanma; insanın, aklını başkasının yardımına ihtiyaç duymadan ve başkasının etkisi olmadan özgürce kullanmasıdır. Özgürlükler içerisinde en az zararlı olan ve insanı aydınlanmaya götüren araç akıldır. Akıl özgür olduğu sürece kendi var oluş gerçekliği ile birlikte aydınlanmayı düşün temelinden toplumsal temele taşıyacak önemli pratikler üretebilecek kapasitededir. Kitlelerin genel yapısı karşısında aklı kullanma özgürlüğün önemli bir yapısal işlevidir (Capleton, 1986: 152).

Hegel’de aydınlanma saf iç görü ile kavramsallaşmaktadır. Buradaki inançsal yapılar ve kurallar akıl ve gerçekliğe karşıt olarak konumlanmaktadır. İnancın oluşturduğu kavram içerisinde yer alan nesne ona karşı duran saf bilinç olarak konumlanır. Anlaşıldığı gibi Hegel’de Aydınlanma dine karşı bir savaşımdır (Hegel, 1986: 9).

1. Modernizmin Tarihselliği

Batı tarihinde modern öncesi dönem, düşüncede, toplum örgütlenmesinde ve değer yargılarında referans olarak Tanrının kabul edildiği dönemdir. Bu dönemde bilginin üretimi ve dağılımı kilise tarafından yürütülmekteydi. 1300’lü yıllardan sonra Avrupa’da ortaya çıkan modern kavramı daha önceki yapı ve düşüncelerden araştırılabilir derecede farklı gelişmeleri nitelemek amacıyla kullanılmaktadır. Aydınlanma ile birlikte önce Batı dünyasında, daha sonra Batı’nın etkisi altında olan bütün dünyada önemli bir dönüşüm olmuştur. Bu dönüşümün ideolojik çevresinde de “modernizm” denilmektedir (Buhr vd., 2006: 45).

Modernleşme sürecinde üç ayırt edici tarihsel aşama vardır. Birinci aşamayı on dördüncü yüzyıl ile on sekizinci yılların sonlarına kadar götürmek mümkündür. Bu uzun dönem içerisinde meydana gelen değişim ve dönüşümler modern yaşam tarzının oluşmasına neden olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi toplumsal anlamdaki nüfus artışları, kırsal kesimlerden gelen insanlar ile birlikte şehirleri yaşam merkezleri haline getirmiştir. Nüfus olarak büyüyen şehirler ekonomik olarak da büyümeye ev sahipliği yapmıştır. Kitleli üretim ve iktisadi canlanma teknolojilerin gelişimine neden olmuş ve şehirlerin merkezi yapılara dönüşmesine neden olmuştur (Çiğdem, 2012: 68-71). Bu merkezi yapılarda meydana gelişmelere karşılık veremeyen geleneksel yapılar çözülme yaşamıştır. Bu çözülme yeni yapıların ve sistemlerin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Yeni bilgilerin daha çabuk iletilmesi ancak kilisenin eğitim tekelinin kırılmasına neden olan matbaanın icadı, Latince yerine yerel dillerin edebiyat dili olması, hızla gelişen Doğu ticaretinin sağladığı zenginlik ve hacli seferlerinin sonuçları papanın otoritesini sarsmış, dolayısıyla kilisenin geleneksel üstünlüğü de sona ermiştir (Erol, 2004: 24-25).

Modernleşme sürecinin gelişimindeki ikinci önemli dönüm noktası Fransız Devrimi ve siyasal hayatta isyanların oluşması ile ortaya çıkmıştır. Bunlar 1970’li yılların büyük devrimci dalgalarıdır. Bu dönemde modern siyasal kurum ve yaklaşımlar yerleşmiştir. Bu dönem, bugünkü anlamıyla vatandaşlık ve temel medeni haklar tarihinin başlangıcını oluşturmaktadır. Üçüncü aşamada toplumsal kurum ve görüşler, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra dünyanın her yanına yayılarak egemen olmaya başlamışlardır. Modernleşme süreci global düzeyde yayılmış ve modernizm “dünya kültürü” şekline gelmiştir (Bozkurt, 2014: 5-6).

Wallerstein, moderniteyi üç döneme ayırır; on besinci yüzyılın ortasından 1789’a kadar süren uzun süreli dönem, 1789 ile 1968 arasında devam eden dönem ve 1968 sonrası dönem. Wallerstein, moderniteyi iki ayak üzerine inşa etmiştir. Bunlardan birincisi teknoloji modernliğini oluşturan bilim dünyasına bakarken ikincisi ise toplumsal hayata bakan özgürleşme modernliğidir. Ona göre bu iki tur modernite birbirinden farklı ve hatta biri diğerine zıt olmakla beraber, tarihsel olarak birbirleriyle derinden ilişkilidir (Özkan, 2021: 5).

Modernizm, aydınlanma, rasyonalizm ve pozitivism üzerine kurulmuş ve bu üç temel görüş ile düşün dünyasını cisimleştirmesine çalışmıştır. Tarihsel olarak feodal ve geleneksel yapıları geçmişin karanlık sayfalarına gömerken, aynı zamanda kapitalist ilişkileri inşa etmeye başlamış, yeni yapıların alt ve üst düşünsel birlikteliğini hızlı bir şekilde meydana getirmeye çalışmıştır. Modernizm, düşün dünyasına bilgi, bilim, inanç ve değerler sistemi üzerine; toplumsal yapı dünyasını ise ortak insani inanç ve değerler, evrensel ve kesin doğrular üzerine inşa edilen bir karakteristik yapıya bürümüştür. Bireysellik kavramının çıkış noktası olan Modernite, geleneksel ve organik toplum ile oluşturulan grup ve toplumsal bağların etkisini azaltarak yeni bir kavram olan “bireysellik” kavramını ortaya çıkarmıştır. Düşünce olarak Modernliğin sac ayaklarını özgürlük ve özerklik düşüncesi oluşturmaktadır. Dayanak noktası olarak bireyin özgür düşünmesi ve bireyin yaşam alanını kendi belirlediği özerk yapısı ile oluşturan modernlik etkisini günden güne artırdı. Bireysel olarak özgürleşme söyleminin pratikteki karşılığında kişiye sağlanan haklar ve bu hakların kullanımı hukuksal metinlere dayandırıldı. Modern toplumlar için bireysellik ve özgürlük vazgeçilmez alanlar olarak inşa edildi (Karaduman, 2010:14).

Modernlik, 17. ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa’da bir dizi dönüşüm sonucunda ortaya çıkan ve buradan dünyanın geri kalan kısmına yayılan bir toplumsal şekillenme sürecidir. Bu süreci S.

N. Eisenstadt Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar politik, ekonomik ve toplumsal yapıda meydana gelen değişimin biri ürünü olarak ele almıştır. Etkisini önce Avrupa ülkelerine, daha sonra on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına kadar genişleyen bir süreç olarak değerlendirmiştir. A. Giddens ise modernliği, 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve dünyaya yayılan bir düşün sistemi olarak ifade eder (Eisenstadt, 2007: 12).

Modernlik, sürekli olarak değişimi temel alır. Yeni olanın, şimdinin, çağdaş olanın varlığına vurgu yapar. İlk olarak 5. yüzyılda Hristiyanlığı kabul eden Roma'nın pagan düşünme sisteminden bir ayırım olarak ele alınan kavram, gelecek dönemler için çağdaş, var olan anlamında kullanılmıştır. Modernlik, bir bilinç yapısı olarak yeniye ait olan toplumsal süreçlere etki eden bir yapılaşmadır. Eski, sürekli olarak dışlanır. Bunun yerine yeni ön plana çıkartılır. Yani, modaya-güne-çağa uygunluk, modernlikte esastır. Gelenek ve geçmiş modern süreçte reddedilir. Modernliğin temelleri, onu ortaya çıkaran koşulların niteliği gibi konular birçok düşün adamı tarafından sık sık tartışılmıştır (Demirhan, 2004:25).

Modernliğin kökenine ilişkin olarak farklı görüşler vardır. Bazı düşünürler modernitenin başlangıcını 1436 yılıyla, Gutenberg'in oynar matbaayı icadıyla, bazıları 1520 yılıyla ve Luther'in inanç dünyasındaki hegemonik yapıya karşı başkaldırısına, diğer düşünürler ise 1648 yılı ve sona eren Otuz Yıl Savaşları'na; diğer düşünürler ise Amerika'nın 1776 devrimine veya Fransız devrimi olan 1789 tarihlerine atıfta bulunur. Ayrıca "bir kısım düşün adamı modernliğin başlangıç dönemi olarak Amerika'nın bulunuşu, Rönesans ve Reform Hareketlerini gösterirken, bazıları modernliğin İtalya'da inşa edildiğini vurgular. Bunların yanında modernliğin 16. ve 17. yüzyıllarda oluşmaya başladığını ileri sürenler ile modernliğin burjuvazinin ortaya çıkışıyla belirgin bir görünüm kazandığını iddia edenler de vardır. Ayrıca bir grup düşün adamı ise teknik ve sanayi alanında bir devrimin gerçekleştiği 17. yüzyılın bilimsel ve felsefe devrimlerinin modernliğin şekillenişinde önemli ölçüde yer tuttuğunu söylerler. Kimileri modernliğin bittiğini, kimileri de modernliğin devam eden bir proje olduğunu savunsa da modernliğin temelde geçirdiği dönüşümlere ciddi olarak kafa yorulmuştur (Çetin ve Yücedağ, 2010: 92).

Modernizm, akılcılaştırma ilkesini üretim, yönetim, devlet ve hukuku temel dayanak noktası olarak içerisinde barındırır. Çünkü modernizmin ana ilkesi olan akılcılaştırma yaklaşımı ile orta çağ düşüncesinin dayanak noktasını oluşturan keyfi yönetim ve geleneksel yapılara dayanan mesleki yapılaşma ile bağdaşmaz. Aklın merkezi konumda olduğu ve insanların bu merkezden yaptığı keşiflerin doğal yasalara uygunluğu ile Modernist düşünce kendisine alan yaratır. Doğal yasaların toplumsal alandaki yönetime yansımaları yasalar ile icra eden modernizm ilahi vahye, aklın kabul etmediği örgütlenme biçimlerine ve egemenlik yapılarına karşıt bir durum sergileyerek yeni bir ulus inşa eder. Bu inşa sürecinde doğal yasalara uygun yönetim biçimleri geçerli bir toplum biçimi olarak değerlendirir (Usta, 2018: 88-89).

Berman modernliği üç döneme ayırır. İlk dönem olan 16. yüzyıldan 18. yüzyılın başına kadar insanlar, modern hayatı algılamaya yeni başlamışlardır; onlara neyin çarpmış olduğunu anlayamazlar henüz. Umutsuzca el yordamıyla uygun sözcükleri bulmak için çırpınırlar; deneyim ve umutlarını paylaşabilecekleri modern bir kamu ya da camianın ne olabileceği konusunda pek fikirleri yoktur. Bu dönemde bireyler, yaşadıkları değişimin nasıl bir etki yaratacağını, bireysel ve toplumsal olarak ne tür sonuçlar doğuracağını bilememektedir. Dönem itibarıyla anlamlandırmalar gayreti içindedirler. Bu dönemden sonra ikinci dönem gelmektedir. Bu dönem, 18. yüzyılın sonundaki devrimler dönemine denk gelmektedir. Fransız devriminin tüm dünyaya olan etkisi nedeniyle, bireyler müthiş bir devrimci/dönüşümcü anlayış içerisinde bulunmuşlardır. Hayatın her alanında bir patlama, kargaşa ve alt üst oluşlar vardır. Kamusal alanın 19. yüzyıldaki yansıması, kendisinden önceki toplumlardaki maddi ve manevi yaşama yaptığı atıf ile eskiyi hatırlatmaktadır. İki ayrı yapılaşan dünya biçiminde içsel bir ikilik ile modernleşme ve modernizm fikirlerini meydana getirir ve yapısal olarak derinlere indirir (Berman, 2013: 118).

Berman, burada üstü kapalı da olsa, modernliğin toplumsal barışı sağlamada önemli bir yere sahip olduğunu iddia etmektedir. Dönem itibarıyla yaşanan devrimlerin yarattığı ortamının üstesinden, modern paradigmayla gelebiliriz imasında bulunmaktadır. Berman'ın yaptığı son dönemselleştirme ise, 20. yüzyıldaki modernliktir. Bu dönemde modernleşme sürecinin neredeyse tüm dünyaya yayıldığını, sanat ve diğer alanlarda önemli başarılar yakaladığını ileri sürmüştür (Çetin ve Yücedağ, 2010: 89-90).

2. Modern Düşünlere Göre Modernizm

Modernlik iki yönlü bir olgudur. Modern toplumsal kurumların gelişimi ve dünya çapında yaygınlığı insanlara güvenli ve hoş bir yaşam için fırsat vermiştir. Marx ve Durkheim modernliğin olumlu sonuçlarından çok olumsuz sonuçlarının daha çok olacağına inandılar. Ama bu inancın içerisinde Marx sınıf mücadelesini kapitalist sistem içerisinde yer alan ana yapıların kaynağı olarak ele alıyordu. Toplumsal yapıların oluşturduğu sistemin meydana getireceği yönündeki düşüncesi, onun insancıl bir sistemin hayaline götürüyordu. Durkheim yaygınlık gösteren endüstriyalizmin ahlaki bireyciliği ve iş bölümü konusundaki birleştirici gücünü bütünleşmiş uyumlu ve doyurucu bir toplumsal düzen kuracağına inanıyordu. Barışçı ve bütünleşmiş bir endüstriyel düzene endüstricilik yoluyla kolayca erişileceğine inanıyordu. Ama birinci dünya savaşındaki çatışma ortamı ve sonraki tablo bu hayalini paramparça etmiştir. Weber dünyayı maddi ilerlemenin yalnızca bireysel yaratıcılığı ve özerkliği baskılayan bir bürokratik yapının genişlemesini sağlayan ortamın kazanımlarındaki özelliklerin oluşturduğu paradoksal bir ortam olarak görüyordu. O bile modernliğin karanlık tarafının ne kadar büyük olacağını tam anlamıyla tahmin edememiştir (Giddens, 2004: 14-15).

Touraine, modernliğin birbirine bağlı değişim zincirinin halkaları olmadığını; yaygınlaşması bakımından akıl, bilim, teknolojik ve idari faaliyetlerin hâkim olduğu bir yapının, siyasal, ekonomik, inanç ve aile gibi toplumsal yaşamın pratiklerinin sergilendiği alanlarının farklılaşması anlamına geldiğini belirtir. Touraine'e göre, modernleşme sürecinde; toplumsal etkinlik alanlarının bir arada olduğu yapılardan, farklı yapısal alanlara, bireysel yaşam ile kamusal yaşamın birbirinden net bir şekilde ayrılmaya, tarafsız yasalara ve hukuk alanındaki eşitlik ilkeleri ile temel yapısında hukuk devleti ortaya çıkmaya başlanmıştır (Demiroğlu, 2014: 137).

Modernlik fikri, tanrı kavramının yerine bilimin konulduğu toplumsal yapılara, inanç ile ilgili yaşantıların ancak özel yaşam alanı kapsamında yer bırakır. Bu da şu anlama gelir, her birey kendi iç dünyasında serbesttir ve istediğine istediği kadar inanır ya da istediği kadar onu reddedebilir. Ancak, bu inançların ya da fikirlerin hiçbirini ne bilimde ne de toplumsal alanın hiçbir yerinde kullanılamaz. Çünkü toplumsal alana akıl hâkimdir ve aklın dışında kabul edilen din, gelenek, töre gibi soyut kavramların bireysel bir alanla sınırlılığı vardır. Nitekim din ve gelenek gibi metafizik bir dünyaya ait olan soyut kavramlar hiçbir şekilde somutlaştırılmaz. Bu sebeple somutlaştırılmayan yani akla dayanmayan her türlü düşünce bireysel alanın içine hapsedilmiş ve akıl en tepeye yerleştirilmiş (Aslan, 2011: 17).

Max Weber'in modernliğin tanımladığı klasik kavramları hatırlamak gerekir. Akılcılaştırma, büyü bozumu, dünyevileştirme ve sorumluluk ahlakı gibi kavramlar modernliğin tanımları. Modernist düşünceye göre, yurttaş kavramında hayat bulmasıyla dikkate alınır. Dayanışma Tanrı sevgisinin yerini, yasalar ve hukuk kurallarına saygı vicdanın yerini, hukukçular ve idareciler ise peygamberin yerini alır. Modernist düşünce yönetim olarak insanı ve insanın aklının bulduğu ve yine bizzat aklın kendisinin de belirlemiş olduğu kurallara bağlı olduğu doğal yasaların hâkim olduğu ve yönetildiği bir dünyaya ait olduğunu belirterek; insan-üstü vahye, akıl-dışı örgütlenme ve egemenlik biçimlerine karşı çıkar. Ulusu ise, doğal yasalara göre isleyen bir toplumsal yapı ve oluşum olarak görür. Bir başka ifadeyle ulus, siyasal bir yapılanmanın biçimi olan modernlik, aklın ana ilkelerini esas alan ve genel yasalarla düzenlenir. Eski yapıların dayanak noktasını oluşturan gelenek ve göreneklerden elde edilen ayrıcalıkların son bulmasıdır (Aslan, 2011: 16). Başka bir deyişle, modernite insan ile tanrı arasında bölünmüş bir evrenin yerine; sihrin

ve kutsamaların büyümlü dünyasını bozarak akıllı, özneyi, akılcılaştırmayı ve öznelleştirilmeyi koyar. Touraine, insanlık aklın yasalarına uyarak hareket ettiği takdirde; hem bolluğa hem özgürlüğe hem de mutluluğa doğru ilerler şeklinde ifade edilen modernleşme anlayışına karşı çıkar. Touraine'nin eleştirmekte olduğu modernlik düşüncesi; toplumsal yaşamda bilim ve teknolojinin akıl sayesinde egemen olduğu bir üretim düzeninin yine akıl sayesinde toplumsal yaşamı düzenleyen bir hukuk sisteminin ve özgür bireylerden oluşan bir toplum düzeninin ortaya çıktığını iddia eder (Baran ve Suğur, 2012: 65).

Bauman'ın (2003: 27) modernlik değerlendirmesine bakıldığında ise ona göre modernlik: *“Batı Avrupa’da, XVII. yüzyıldaki bir dizi derin toplumsal, yapısal ve entelektüel dönüşümle başlayan ve (1) Aydınlanmanın gelişmesiyle kültürel bir proje olarak; (2) Kapitalist ve daha sonra da komünist endüstri toplumunun gelişmesiyle de toplumsal olarak kurulan bir yaşam biçimi olarak olgunluğa erişen tarihsel bir dönemdir”*. Bauman'ın bahsettiği ve ifade ettiği biçimde ele alırsak modernlik modernizm değildir. Ona göre “Modernizm”, tarihsel olarak önceki dönemlerde görülen bireysel entelektüel pratikler ile ifade edilse de bu yüzyılın başında olgunlaşan bir kavramdır. Aydınlanmayla analogik olarak yakınsama olarak ve eski pratiklerle ele alındığında post modern bir “proje” ya da belirti olarak post modern bir durumun ortaya çıkış evresi olarak felsefe, edebiyat ve sanatsal gibi alanlarda çıkan bir akımdır (Bauman, 2003:13). Bauman’a göre sınır uygarlığı olarak ele alınmalıdır. Bu uygarlığın yaşam süreci ve alanı dünyanın kendisine çizdiği sınırlar içinde algılanmasına, vaat ve ümidin başlangıç noktası olarak çizdiği sınırlar ile var olur. Yaşam alanının varlığı, bu sınırların varlığı ve algısında yer almasıdır (Bauman, 2001: 37).

Durma ya da duraksamanın imkânsızlığını ifade eden Bauman hareket halinde olmayı modernlik olarak ele alır. Burada toplumsal anlamdaki hareket sürecindeki birey bu durumu seçmez. Yaşanılan bu süreçte birey, geleceğin güzelliği ve gerçeğin çirkin yüzü arasında mekik dokumasıyla bu hareket olayına eklemlenir. Zaten sürecin kendisi bir hareket üzerine kurulu olduğu için duraksama ya da durma söz konusu değildir. Bauman’a göre, gerçekliğin çirkinliğinde yer alan aynı zamanda vizyonun güzelliğindeki ifadede saklıdır. Bir yerde yaşamak isteyen insanların böyle bir dünyadaki durumu dolaşan göçebelerdir. Var olması gereken ve varlığı kesinlik kazanan dönülen köşeden sonra karşılaşılan misafirperver yerler vardır. Köşeleri oluşturan hüsrân ve ümitler her köşeden sonra yeni bir köşeyi inşa eder. Yepyeni olan bu köşeler yeni hüsrân ve serpilmemiş yeni ümitler ile varlığını bir sonraki köşeye aktarır (Bauman, 2001: 99-100).

İlk başta modernliğe Marx’tan hareketle yönelen Berman, aslında modernliğin çektiği sıkıntılardan duyduğu kaygıyı modernliğe çözümler getirme çabasına girerek aşmaya çalışır. Bermanın Modernliğe bakış açısını şu şekilde özetlenebilir. Hayat ile ilgili bir paylaşma temelli deneyim tarzına vurgu yapan Berman, yaşamın zorluklarına ve imkânlarına dayanan uzay ve zaman hattı üzerinde ilerleyen aynı zamanda ben ve ötekilere imkânlar sunan bir deneyim tarzından söz eder. Bütün olarak ele alındığında bu deneyimin kendisini modernlik olarak isimlendirir. Modern olmak, insanlığın sahip olduğu her şeyi yok etme tehdidinin yanında insanlara macera, sevinç, güç ve gelişmeyi imkân olarak sunan bir ortamda yaşamının kendisidir (Çetin ve Yücedağ, 2010: 3).

Modernlik, insan ile tanrısal olan arasında bölünmüş bir evrenin yerine akılcılaştırılmış bir dünyayı koymamış, doğrudan doğruya karşıt yönde, sihrin ve kutsamaların büyümlü dünyasını bozup yerine fırtınalı ilişkileriyle modernliğin dramatik tarihini çizen iki gücü; akıllı ve özneyi, akılcılaştırma ve öznelleştirilmeyi koymuştur (Touraine, 1995: 5).

Modernizm hayatın ve düşüncelerin birikmesi ile birlikte ilerlemenin evrimsel yapısına dayanan bir düşünce tarzı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Özcülük, bilgi faaliyetlerinin gerçek amacının nesnelerin doğalarının veya özlerinin bilinmesi temelinden hareketle belirli özlerin gerçekliği açıklamaya yardımcı olduğu yaklaşımlara verilen genel ifadedir. Görüş olarak indirgemecilik basit faktör, ilişki veya düzenlemeler ile daha karmaşık olay, ilişki veya

düzenliliklerin açıklanabileceği görüşüdür. Aydınlanma rasyonalizmine dayanan Modernizm, insan aklını ve ona dayalı olarak geliştirilen modern bilimi kutsallaştıran bir inanç biçimidir (Bauman, 2011: 140-142).

Batı medeniyeti tarafından kabul edilen ilke ve değerler Modernizmin tarafından oluşturulan evrensel ilke ve değerlerdir. Batı medeniyetinde meydana gelip dünyaya yayılan ve bugün ortak insani değerlerin oluşturulduğu ortak payda olarak iddia edilen bu değerler sistemi batı merkezci bir sistem olarak ele alınmaktadır. Modernizm yaklaşım tarzı olarak benzerliklerin önemli olduğu, ama buna rağmen farklı toplumları ve toplumsal yaşam pratiklerini inkâr etmemesine rağmen, benzeşmeyi önemli görür. Burada modernleşmenin bir evrensel süreç olduğunu ve bu sürecin sonunda farklılıkların azaltılarak benzerliklerin artırılmasıyla bütün toplumların birbirine benzeyeceğini ileri sürer. Homojen bir yapı ile birbirine benzeyen toplumların meydana geleceğini varsaymaktadır. Modernizmi 1890'lardan 1945'lere kadar ki zaman diliminde meydana gelene sanatsal yaklaşımlar ve hareketler olarak yorumlayan yaklaşımlar söz konusudur (Bayram Topçu, 2024: 3-4).

Düalizm modern düşünce tarzında görülen bir diğer özelliktir. Düalizm, kavramsal olarak iyi- kötü, güzel-çirkin, zihin-madde, gerçek-hayal gibi ikili ilişkilere sahip ikilemler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Modernizm, insanoğluna birçok yönde vaatlerde bulunan ve toplumun bütün yönlerini kuşatan bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır (Araştırma Serisi No:177, 2012: 3-4). Geleneksel toplum ile modern toplum arasındaki farklılıkların temelinde hızlı bir değişimin olmasıdır. Bu değişimin dünya geneline yayılması ve kendine özgü kuramsal yapılar geliştirmesiydi. Bu toplumda üretimde organik olmayan üretim kaynakları kullanılıyor, metalaşan bir ürün yapısı meydana geliyor, emeğin ücretli hale gelmesi neticesinde ücretli kesim meydana geliyor ve nihayetinde ulus-devlet denilen yapılar oluşuyordu. Oluşan bu sistemin işlemesi için sınırları ulus devlet mantığı ile çizilen ve dayanışma duygusunun olduğu yapılara gerek duyuluyordu. Toplumsal hareketliliği yüksek olan bu toplumlarda bireylerin ilişkileri anonim olması gerekiyor. Geleneksel tarım toplumundan modern sanayi toplumuna geçebilmek için zaman ve mekân kavramının kısa süreklilikten çıkarılması belirsizliği yüksek aynı zamanda da daha aralıklı zaman ve mekân olgusu toplumsal ilişkilerin yerellikten koparılmasına neden olmaktadır. Bu süreç toplumsal hayatta yaşayan insanların eski durumda karşılaşmadıkları tehdit ve risklerle karşılaşması demektir. Yeni meydana gelen yapıdan kaynaklı tehdit ve risklere karşı savunmasız bir toplum ve birey meydana getirmiştir (Kızılçelik, 2000: 27-30).

Modernliğin Sonuçları isimli kitabın yazarı olan Giddens (2004) post modern bir döneme girildiğini yadsımaktadır. Modernliğin yapısal kurumlar üzerindeki etkisini çok boyutlu olarak ele almaktadır. Giddens, kurumsal boyutta ele aldığı modernliğin rekabetçi piyasa koşulları ile elde edilen sermaye, doğanın dönüşümü ve yapay çevrenin gelişimini sağlayan endüstriyalizm, savaşların endüstrileşmesi üzerinden şiddete sebep olan araçların kontrolünü sağlayan askeri iktidarlar ile bilgi ve iletişim toplumu ile gözetleme ve denetlemenin kontrolü olarak ifade eder. Bu yaklaşıma dayanarak küreselleştirici bir güç olarak modernliği tanımlar. Ulus devlet sistemleri, askeri düzenler, uluslararası iş bölümleri ve kapitalist dünya ekonomisi küreselleşmenin boyutlarıdır. Bu durumdan hareketle Giddens'a göre modernliğin radikal sonuçlarının evrensel değerler haline geldiği yaşanan bir dönem olan bu süreç post modern bir dönem değildir. Ona göre, ulus devlet endüstriyalizm ve kapitalizm modernliğin temel taşlarını oluşturmaktadır ve önemini hala sürdürmektedirler (Aslan ve Yılmaz, 2012: 1).

Batı Avrupa'daki gelişmelere dayandırdıkları analizlerinde görüş, yaklaşım veya terminoloji farklılıklarına rağmen bu düşünürler tarihsel süreçte toplum yapısının bir tipten başka bir tipe doğru evrimleştiğini varsaymaktadırlar. Marx, söz konusu değişimin, toplumsal düzeyde feodal yapıdan kapitalist bir yapıya doğru gerçekleştiğini kabul ederken; Durkheim, herkesin her şeyi yapabildiği ve uzmanlaşmanın olmadığı mekanik dayanışmaya dayalı basit yapılı

topluluklardan iş bölümü ve uzmanlaşmanın hâkim olduğu dayanışma türü olarak karmaşık toplum olan organik toplumlara doğru olduğunu belirtir.

Otorite biçimlerini karizmatik, geleneksel ve yasal-rasyonel otorite biçiminde üçlü bir tasnif yapan Weber ise, geleneksel hâkimiyet biçiminin egemen olduğu toplum tipinden giderek yasal-rasyonel hâkimiyet biçiminin hâkim olduğu toplum tipine geçildiğini düşünür (Bayram Topçu, 2024: 14).

Wagner, “modern toplum” teriminin, dünyanın belli bir bölgesinde, Kuzeybatı Avrupa’da birkaç yüzyılda yaşanan toplumsal oluşumlara sorgulanmaksızın uygulandığını, aslında modern toplumun geleneksel toplumdaki ne zaman ve nasıl ayrıldığını göstermenin kolay olmadığını belirtir. Wagner’e göre, modernleşme konusunda genellikle kentleşme, endüstrileşme ve demokratikleşme süreçlerine atıfta bulunmaktadır; ancak bunlar, gerek zaman gerekse mekân açısından oldukça kapsamlı, eş zamanlı ortaya çıkmayan, değişik dönemlerde ve bölgelerde karşılaşılabilen olgulardır (Karaaslan, 2021:891).

Modernizm, her şeye pozitivist olarak bakmaktadır. Geleneksel toplumlarda olan tanrı kavramının yerini akılcılık (rasyonalite) almıştır. İnsan doğayı kabullenmişti ama artık doğaya hükmetmeye çalışması akılcı olarak görülüyor. Birey artık nesne değildir. Özne konumuna gelmiştir. Bireyin çevreye hükmetmesi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde hâkim olan Newton Fizikidir. Yer çekimi keşfedilmiştir. Doğa kuralları keşfedilmeye başlanmıştır. İlerleme ve gelişme fikrine dayalı olan modernizm, bilimi yüceltmıştır.

Berman modernliğin, sürekli genişleyen, bilimsel ilerlemeler, teknolojik yenilikler, kentlerin yaygınlaşması, özgürleşme, ulus devletlerin varlığı ve aklın aktif hale getirilmesi gibi toplumsal dönüşümler vasıtasıyla hayat bulduğunu belirtir. Değişim ve dönüşümler onun için önemli bir yere sahiptir. Modernlik, bu süreçlerin toplamıdır (Çetin ve Yücedağ, 2012: 3). Bauman (2003: 23) dünyayı değiştirme fikrinin modern düşüncenin doğmasıyla birlikte olabileceğini vurgulayarak toplumsal ve ruhsal olarak modernliği ayırmaya çalışır. Ümit ve suçluluk kavramsallığında standartların meydana gelişini toplumsal anlamdaki modernliğe yönelik ele alır. Buradaki standardın ifade ettiği bir sürekliliktir. Ümidi meydana getiren takipçisini cezbeden ve kışkırtan bu hal, daima takipçilerinden bir adım öndedir. Peşine takılan avcıya ulaşma hissi veren ama avcının yakalayamadığı hızla ilerleyen şeylerdir. Vaat kavramı içerisinde yer alan ve standart olarak karşılaşılan şeylerin zamansal çizgideki varlığı daima bir sonraki güne atıfta bulunur. Yarının yaşanılan günden daha iyi olacağına yönelik bir vaat söz konusudur. Yarının toplumsal anlamdaki değerlendirmesine değinen Bauman, standardın vaadini yarın üzerine inşa eden ve daima bireyin zihninde canlı olan bu kavramsallaştırma canlı ve temiz konumdur. Bu standartların kendiliğinde yer alan umut verici durumlar bir vaat üzerine kuruludur. Vaat edilmiş topraklar teorisindeki ulaşma pratiğinin eksikliği kendisinde değil, ulaşmaya çalışanlara yıkarak ilerler. Yani birinci olanmayan ya da hedefe ulaşamayan bireyin eksikliği hızlı koşmamasından kaynaklanır. Standartlar daima suçlayıcı bir konumdur (Bauman, 2001: 99). Ruhsal anlamdaki modernlik Bauman’da bir kimlikli varlığın kendisinde ama bu kimlik henüz oluşmayan bir görev, bir ödev ve bir sorumluluk oluşmasıyla meydana gelecek varlık gerçeğiyle ilgilidir (Baran ve Suğur, 2012: 86).

Genel olarak ifade edilirse on altı yüzyıldan itibaren belirlemeye başlayan ve bir süreç olarak batı modernleşmesinin toplumsal yaşamın kaynağı akıldan alan seküler ilkelerin ve kuralların egemenliğine girmeye başladığını söylemek mümkündür. Ayrıca siyasal iktidarın giderek merkezileştiği, ulus-devletlerin şekillendiği, rejim olarak mutlakîyetin ortaya çıktığı, egemenliğin anlayışının millileştiği bir yapılaşma ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yükselen piyasa ekonomisinin kapitalist sistemin gelişimine olanak tanıdığı, doğal hukuktan kaynağını alan evrensel insan hakları düşüncesinin meydana geldiği, hukuk devleti anlayışının merkezine hukukun üstünlüğü ilkesinin yerleştiği bir oluşum olarak değerlendirilebilir. Marksist düşünürlerce, insanların üzerinde baskı oluşturan ve disipline edilmiş, kapitalist sisteme boyun eğen insan tipi elde edileceği, homojenleştirici bir sistem olması noktası eleştirilir.

3. Modernlik ve Modern Toplamların Temel Sorunu

Touraine'e göre, tarihsel bir dönüşüm yaşayan toplumların, tarıma dayalı sistemden sanayiye dayalı bir sisteme uğraması modernleşme; verilere dayanan toplumsal örgütlenmelerin işleme biçiminin modernleşmeye geçmiş ya da modernleşme sürecini yaşayan toplumların pratik hayattaki sorunları da modernlik olarak değerlendirilir. Touraine'e göre, modernlik iki aşamadan geçmiş olup bugün onun üçüncü aşaması içinde bulunmaktayız. Klasik modernlik aşamasını Rönesans'tan Fransız Devrimine kadar olan ve sanayileşmedeki büyük gelişmenin görüldüğü süreç, orta modernlik dönemi ise sanayi devriminden 1970'lere kadarki süreç, sonraki dönem ise 1970'lerden günümüze değin devam eden geç modernlik sürecini ifade eder (Touraine, 1995: 7-86). Modernliğin en temelinde, Touraine'e göre, "Akıl ile Özne, akılcılaşıma ile ferdiyet kazanma, Rönesans'ın ruhu ile Reformasyon'un ruhsal varlığı ve bilim ile özgürlük arasındaki gergin bir ilişkidir" (Touraine, 1995: 5).

Klasik modernlik anlayışı modernliği aklın, devrimin ve özgürlüğün zaferi olarak ele almıştır. Klasik dönemin en önemli yapısal etkinliği bir şeyleri harekete geçirmekten ziyade şeyleri bir düzene koyma çabası sergilemesidir. Modernlik fikrinin ev sahipliği bu dönem boyunca yapılan faaliyetlerde hâkim olan esas görüş akılcı doğa ile geleneksel ve yerleşik güçler arasındaki mücadeleden kaynaklı bir olgu olmasıdır (Touraine, 1995: 28). İnsanı doğa ile mikro evreni makro evren ile bütünleştirme fikri, klasik modernliğin esas düşüncesi idi. Akılcı bir dünya inşa eden modernlik düşünsel olarak her türlü ruh-beden ve aşkın dünya-insan dünyası gibi ikilikleri reddeden bir yaklaşım benimsemektedir (Touraine, 1995: 29).

Geleneksel örgütlenme biçimlerinin hüküm sürdüğü geçmiş otoriter yönetim biçimlerine karşı duran bu modernlik fikri, bu anlamda meydana gelecek kültürel inanç biçimleriyle uzlaşmayı reddetme üzerine kuruludur. Yeni bir insan ve dünya inşasını hayata geçirmek isteyen modernlik, ticaretin serbestiyetine odaklanmayı, üretimin örgütlenmesine, çalışmaya ve yasal süreçlerin şahsiliğine merkezi bir önem bağlamaktadır. Bu sürecin zaferini oluşturan temeller, bütün ezeli ilkelerin baskı ile söndürülmesi, ruh fikrinin temelinde yer alan Tanrı kavramının yanında vahye dayalı ahlaki ilkelerin reddedilmesi gelmektedir. Bu anlamdaki özleri oluşturan yapıların kültürel, bilimsel anlayış ve benlik yapılaşmasındaki bilimsel anlayışın lehine ortadan kaldırılması anlamına gelmekteydi (Touraine, 1995: 30).

Aklın doğa yasalarını keşfedebileceği ve bu keşif neticesinde oluşan düşünce yapısına tabi olacağını yaşamsal olarak doğal yasaların hükmettiği bir dünyaya ait olması Modernist düşüncede görülür. Ayrıca düşünce yapısında oluşan doğal yasaların dünyayı ve onun yasalarının anlaşılmasına ihtiyaç olarak vahyin değil aklın olmasını teyit eder (Touraine, 1995: 31,33). Ancak, Touraine'e göre, dinsel inançtan bilimsel gerçekliğe ya da kutsal olan şeylerden basit olanlara geçişi modernlik olarak ele almanın basitliğine vurgu yapar. Aksine, özne dünyasını oluşturan şeyler ile doğal dünyayı oluşturan akıl ve akıl tarafından keşfedilip kullanılan düşün arasındaki bir kopuşu ifade etmektedir (Touraine, 1995: 57). Kültür ile ekonomi gibi eylemler ve anlamlar arasındaki meydana gelen modernliğin krizindeki kopmalar kendisini bu kopuşlarla tanımlamaktadır (Touraine, 1995: 99). Meydana gelen bu kopuşları Touraine bir boşluk ya da karmaşa olarak görmektedir. Özellikle insanın yaşam evrelerinden biri olan on dokuzuncu yüzyıl ve sonrasında kültürel ve toplumsal alanda bir bütünlükten söz edilemez. Bu durum modernliğin yeni bir aşaması olarak değil aslında modernliğin çürümesini oluşturmaktadır. Merkezi bir ilke yoksunluğu yaşayan medeniyet daha önce benzeri görülmemiş bir yoksunluğu yaşamıştır. Laik temelli bir ilke olarak Kilise ile devletin ayrılması ile oluşan laik kültürde büyük dinlerin ya da inançların hiçbir başat etkisinden söz edilemez. İlginç bir durum olan geçmişe ve kaybolan bir düzene de her zaman bir özlem de süregelmiştir (Baran ve Suğur, 2012: 88).

4. Touraine'in Modernliğe ve Liberalizme Yönelik Eleştirilerini Kavrayabilmek

Touraine'e göre modernliğin temel sorunu anlamlar dünyası ile araçlar dünyası arasında meydana gelen ayırmadan kaynaklanmaktadır. Hayatın her alanına akılcılık ve bilimsel bilginin

hâkim olduğu modernliğin araçlar dünyası, etkinlik ilkesine göre düzenlenen ve programlanmış toplum tanımına atıfta bulunur. İnsan öznesinin bütünlüğünün tehdit edildiği bir kültürel yapı ya da cemaatin üyesi olduğunu ortadan kaldırır. İnsanı adeta demirden yapılmış bir cendereye hapsedmektedir. Teorik düzeyde insan ve toplumsal yapı arasındaki ilişkilerin görülmediği modernlik yapısal değişiklere neden olmaktadır. Piyasa mekanizmalarının tahakkümü altında kalan insan, pratikte ise tekleştirilen bir yapıyla karşılaşmaktadır. İnsanı ve yaşadığı toplumu tek kimlik, tek kültür ve tek bir geleceğe hapseden bu sistem içe kapanma eğiliminde olan bir cemaatçilik arasındaki gerilim olarak ortaya çıkmaktadır. Touraine'ın tarif ettiği, birlik ve dayanışma içinde kültürel çeşitliliğin sürdürülmesinin bir sorun olduğudur (Baran ve Suğur, 2012: 28-32).

5.Modern Toplumun Hareketleri

Touraine'e göre, ortak bir kimlik özelliği taşıyan bütün toplumsal hareketler kolektif eyleme dayanmaları bakımından benzerlik gösterir. Ama bazı niteliksel farklılıklardan dolayı farklı isimler ile adlandırılmaları gerekir. Bu anlamda Touraine, üç tür olarak toplumsal hareketleri belirler. Bunlardan birincisini sosyal özellik taşıyan toplumsal hareket meydana getirir. Bu toplumsal hareketler olumlu amaç taşımakla birlikte siyasal veya kültürel özelliktedir. Toplumsal bir aktör tarafından yapılan ahlaki çağrının diğerleri arasındaki açık bir çatışma ve mücadele ile bir araya hareketlerdir. Bu anlamda meydana gelen emek hareketi yapısal olarak böyle bir toplumsal harekete örnek olabilir. Elde edilen başarı ile emek hareketindekiler fakirliğe veya köleliğe karşı gerçekleşen bir isyan hareketi olarak değerlendirilmez. Bu onları sonrakilerin ulaşmak istedikleri ile değil, reddettikleri ile tanımlar (Touraine, 2000: 98-99).

İkinci tür olarak toplumsal hareketlerin kültürel boyuttaki hareketler olmasıdır. Kültürel hakların ortaya konulduğu ve savunulduğu bu hareket belli bir özne figürünü savunmak ya da dönüştürmek amacındadırlar. Dinsel yaşamın başat bir rol oynadığı bu hareket tarzı tarihsel anlamda en önemli kültürel hareketler olmuştur. Siyasal ekoloji ve kadın hareketi günümüzün en önemli kültürel hareketleridir (Touraine, 2000: 102). Üçüncü tür olarak toplumsal hareketler, tarihi derinliğine vurgu yaptığı türdür. Bu tür hareketler egemen güçlere karşı değil genellikle seçkin bir azınlığa karşı yapılandır. Bu hareket türünde halkın devlet ile karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır (Touraine, 2000: 107).

Demokratik arzu ve taleplerin görüldüğü toplumsal hareketler bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Siyasal ve iktisadi anlamda alınan kararlara katılımı isteyen ve verilecek kararlara etkin katılım isteyen bu hareketler, sesi olmayanlara ses vermek amacındadır (Touraine, 2000: 117). Eğer kollektif bir aktör ya da toplumsal hareket kendisini ilerleme gibi bir durumla özdeşleştirip, karşıtını bir düşman ya da hain ilan edip bunun kaldırılması için hareket ederse toplumsal hareket özelliğini kaybeder. Çünkü düşmanlaştırma ve ortadan kaldırma gibi durumlar karşıt bir harekette kendisini bir mezhebe ya da otoriteryan bir hareketlenme olarak konumlandırarak dönüşür. Hırvat ve Boşnak milliyetçiliğine karşı olan Sırp milliyetçiliğinin Büyük Sırbistan'ı kurmak için etnik bir temizlik ve soykırım hareketine dönüşmesi bunun bir örneğidir. Avrupa ve dünya genelinde etkilerinin daha fazla görülen ırkçılık hareketleri bunların örnekleridir (Touraine, 2000: 113-116). Bundan hareketle Touraine demokrasi, özne ve toplumsal hareketleri birbirinden ayrılmaz üç tema olarak görür. Bu temaların karşıtları olarak da fiktisel olarak tarihsel gereklilikten kaynaklı şiddet cehennemi, devrimci eylem ve totaliteryanlıktır.

Sonuç

Genel anlamda bir değerlendirme yapılırsa on altıncı yüzyıldan itibaren kendisini gösteren Batı modernleşmesi bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu süreçte toplumsal yaşamın kaynağını akıldan alan seküler ilkelerin ve kuralların egemenliğine girmeye başladığını söylemek mümkündür. Merkezi bir hale gelen siyasal iktidarlar, ulus-devlet fikrinin hayata geçtiği, iktidarlarda mutlak hâkimiyet rejimlerinin ortaya çıktığı, egemenlik anlayışında yaşanan millileşme, yükselen piyasa ekonomisinin geliştiği ve kapitalistleştiği, evrensel insan hakları

düşüncesinin doğal hukuka dayandırıldığı ve öne çıktığı söylenebilir. Ayrıca hukuk devleti anlayışıyla birlikte yasaların önünde eşitlik ilkesi ve hukukun üstünlüğünün yerleştiği bir oluşum anlamına geldiği söylenebilir. Aslında bu da insanların üzerinde baskı oluşturur ve disipline edilmiş, kapitalist sisteme boyun eğen insan tipi elde edilmiştir. Modern toplum ile insan arasında kanun koyan akılcı ilkeler ve yaşam biçimleri günümüzde insanların bütün isteklerine cevap veremez bir haldedir. Çünkü insan gelecek endişesi ve ruhsal endişeler taşımaktadır. Mekân ve zamanın çok hızlı değişmesi ve modernitenin birkaç adım ötesinde yaşayan insan çelişkiler yumağı yaşamaktadır. Ne kadar modern binalar, modern yaşam biçimleri, modern sanatsal etkinlikler ile insanı toplumsal yapının bir parçası yaparsak yapalım, yalnızlık anında ruhsal çelişkileri ve yaşam beklentilerini modernizm veya modern yaşam ile karşılamak mümkün değildir. Özellikle akıl ile toplumsal yapının inşa edilmesi neticesinden kaynaklanan dinsel ya da manevi boşluğu dolduramamak inşa edilen insanın eksik kaldığını görmek mümkündür. Sistemlerin ya da ilerlemenin her aşamasını inşa eden insan kendi iç dünyasını günden güne yıkmaktadır. Günümüzde her ortam ve yapıda sürekli geçmişe özlem duyan insan ilerlemenin geriye dönüşünü aramaya çıkması içten bile değildir.

Kaynakça

- Aslan, G. (2011). Orta çağdan günümüze modernite: Doğuşu ve doğası. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (7), 10–26. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.101>
- Aslan, S., & Abdullah, Y. (2012). Postmodernizmin eleştirisi. <http://www.canaktan.org/felsefe-sosyo/post-modern/elestirisi.htm>
- Bauman, Z. (2001). Bireyselleşmiş toplum (Y. Alagon, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). Modernlik ve müphemlik. Ayrıntı Yayınları.
- Bayram Topçu, T. (2024). “Batı dünyasında modernitenin dinamikleri”. Bozok İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1(1), 16–33.
- Berman, M. (2013). Katı olan her şey buharlaşıyor: Modernite deneyimi (Ü. Altuğ & B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, V. (Ed.). (2014). Çağdaş Toplumsal Süreçler [Ders kitabı]. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Buhr, M., Schroder, W., & Barck, K. (2006). Aydınlanma felsefesi (V. Atayman, Çev.). Yenihayat Kütüphanesi.
- Capleton, F. (1986). Aydınlanma (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Çetin, A., & Yücedağ, İ. (2010). Modern-geleneksel ayrımının bilgi-iktidar ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi. Mukaddime, 1(1), 85–100. <https://doi.org/10.19059/mukaddime.48008>
- Çiğdem, A. (2012). Bir imkân olarak modernite: Weber ve Habermas (4. baskı). İletişim Yayınları.
- Demirhan, A. (2004). Modernlik. İnsan Yayınları.
- Demiroğlu, E. T. (2014). “Yeni toplumsal hareketler: Bir literatür taraması”. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 2(1), 133–144.
- Eisenstadt, S. N. (2007). Modernleşme: Başkaldırı ve değişim (U. Coşkun, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Erol, M. (2004). Modernite ve postmodernite sürecinde entelektüel [Yüksek lisans tezi, ProQuest Dissertations & Theses Global]. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/modernite-ve-postmodernite-surecinde-entellektuel/docview/2572537718/se-2>

- Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum* (Çev. yok). Say Yayınları.
- Görgün, B. A., & Suğur, S. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1986). *Tinin Görüngübilimi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Kant, I. (1984). *Aydınlanma nedir? sorusuna yanıt. Seçilmiş yazılar* (N. Bozkurt, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Karaaslan, E. (2021). "Geleneğin modern müdafaası: Bir modernlik söylemi eleştirisi". *Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://doi.org/10.11616/asbi.960464>
- Karaduman, S. (2010). "Modernizmden postmodernizme kimliğin yapısal dönüşümü", *Journal of Yasar University*, 17(5), 2886–2899.
- Kızılçelik, S. (2000). *Frankfurt Okulu*. Anı Yayıncılık.
- MaximumBilgi-Araştırma Serisi. (n.d.). No. 177: Modernizm.
- Özkan, Y. D. D. D. (2014). "Modern Sanatta Öznelarasılık, Refleksivite ve Tamamlanabilirlik". *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 1–29.
- Touraine, A. (1995). *Modernliğin eleştirisi* (H. Tufan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2000). *Eşitliklerimiz ve farklılıklarımızla birlikte yaşayabilecek miyiz?* (O. Kunal, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Usta, A. (2018). "Aydınlanma düşüncesine kısa bir bakış". *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*. (1), 74-90.
- Yeşilbağ, Y. (2006). "Frankfurt Okulu ve Aydınlanmanın Diyalektiği". *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, (90). <https://yukselyesilbag.blogspot.com/2008/07/frankfurt-okulu-ve-aydinlanmanin.html>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author: Sabahattin RECEPOĞLU %100
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).